

Szabó Szilárd

REDL EMBEREI

Evidenzbureau: az osztrák–magyar katonai titkosszolgálat 1850 és 1919 között

Az éppen száz évvel ezelőtt, 1913. május 25-én a bécsi Hotel Klomser szobájában eldőrdülő pisztoly megölte Alfred Redl ezredest, de életre keltette a tiszt mítoszát. Az Oroszországnak való kémkedése leleplezését követően öngyilkosságot elkövető, döntésének indítékait, árulásának mértékét a sírba vivő ezredes a 20. században nem csupán a szélesebb publikum, de a művészek képzeletét is foglalkoztatta. Ennek egyik emlékezetes eredménye Szabó István *Redl ezredes* című filmje, amely 1985-ös bemutatását követően számos szakmai elismerést gyűjtött be és közönségsikert aratott. Az elmúlt száz évben Redl története az ezerféle ellentmondástól feszített, a vérvivataros 20. századból visszanezve azonban kissé mégis a béke szigetének tűnő Osztrák–Magyar Monarchia metaforája lett. Azonban amennyire sokat írtak és beszéltek az elmúlt száz évben az ezredesről, olyan keveset az Evidenzbüróról, amelynek Redl éveken keresztül (1901-től 1912-ig) egyik fontos tisztje, majd a kémelhárító részleg irányítójaként helyettes vezetője volt. Pedig a dualista állam katonai hírszerző- és elhárító szervezete a Monarchia összetartó abróncsaként számontartott közös hadsereg fontos része volt: nem véletlen, hogy már 1850-ben megszervezték. Tanulmányunk a német nyelvű szakmunkák és a bécsi levéltárak vonatkozó anyagát feldolgozva kísérli meg – magyarul tudomásunk szerint elsőként – az Evidenzbureau történetének áttekintését.

1. Az Evidenzbureau megszervezése

A Habsburg-dinasztia országait megrázó 1848. évi események a birodalom hadügyi szervezetében is változást hoztak. A forradalmak előtt létezett egy Marschbüro nevű iroda, melynek feladatköréhez tartozott többek között az is, hogy idegen haderőkről nyilvántartást vezessen.¹ 1849 júniusában megalakult az uralkodó saját műveleti irodája (*Operationskanzlei*), amely a hadügyminisztérium elnöki osztályán belül működött, de csak alig egy évig, 1850 augusztusáig állt fenn. Működése ideje alatt ez az iroda vette át az idegen haderőkről vezetett nyilvántartást.² Végül 1850. december 22-én a főszállásmester törzse (*Generalquartiermeisterstab GQMSt.*) létrehozta az Evidenzbureau-t (EVB).³

¹ Haderő alatt a szárazföldi hadsereget és a 20. század kezdetétől pedig a légierőt értem. Szándékosan nem a *hadsereg* kifejezést használom, mivel az csak egy seregetest.

² *Die Habsburgermonarchie, 1848–1918, V. Die bewaffnete Macht*, szerk. Adam Wandruszka – Peter Urbanitsch, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1987, 160.

³ *Kriegsarchiv des Österreichischen Staatsarchivs* [a továbbiakban: KA], Geschäftsbücher, Evidenzbureau des Generalstabes 1851–1913, Band 434. Dienst- und Manipulationsvorschriften seit 1850 – Ende 1866. KA Nachlässe und Sammlungen Nachlaß Ronge B. u. C. /126 [a továbbiakban: Nachlaß Ronge].

1860-ban Ausztria alkotmányos átalakulása részeként újra létrehozták a hadügyminisztériumot. A GQMSt. és így az EVB is a minisztérium szervezetébe tagolódott, méghozzá a hadügyminiszter közvetlen irányítása alá.⁴ 1861. március 10-én August Graf von Degenfeld-Schonburg hadügyminiszter kiadott egy utasítást az EVB számára, amelyben többek között az EVB minisztériumon belüli jogállását is szabályozta. Az utasítás szerint az EVB a hírszerzés tekintetében a hadügyminisztériumnak, az idegen haderőkről vezetett nyilvántartás tekintetében viszont továbbra is a főszállásmester törzsének hivatala részére tartozott beszámolási kötelezettséggel. Viszont a hadügyminiszter közvetlen irányítási joga az EVB felett megszűnt, a szervezet a hírszerzés vonatkozásában is közvetlenül a GQMSt. irányítása alá került.⁵

Az EVB végül 1871-ben került végleges helyére az osztrák–magyar közös hadügyminisztérium szervezetében, amikor is az 1865 óta már pusztán vezérkarnak (*Generalstab*)⁶ nevezett egykori GQMSt. illetve a vezérkari főnök egyik irodája lett.⁷

2. Hatáskör

Az EVB alapvető feladata eredetileg az idegen haderőkről összegyűjtött információk, ismeretek, adatok kezelése, feldolgozása volt, így az EVB-nek minden hadseregről és flottáról nyilvántartást kellett vezetnie.⁸ Az előírások szerint az információkat nem kizárólag hivatalos forrásokból kell megszerezni, azonban helytelen lenne ebből arra következtetni, hogy az EVB már ekkor állandó hírszerző munkát végzett volna. Ugyanis az 1850. évi szolgálati szabályzat úgy rendelkezett, hogy ezt a tevékenységet az irodának csak háború esetén kell folytatnia.⁹

Az EVB békeidőben történő hírszerzés folytatására csak 1860-ban kapott felhatalmazást.¹⁰ Degenfeld-Schonburg hadügyminiszter 1861. január 16-án az egész katonai felderítés irányításával az EVB-t bízta meg.¹¹ Ekkor először egyesült egy szervezeten be-

KA Nachlässe und Sammlungen Nachlaß Wolf-Schneider B/197/6/VII [a továbbiakban: Nachlaß Wolf-Schneider]. Albert PETHŐ: *Agenten für den Doppeladler. Österreich-Ungarns Geheimer Dienst im Weltkrieg*, Leopold Stocker Verlag, Graz–Stuttgart, 1998, 13; Angelika Maria SCHÄTZ: *Nachrichtendienste in der österreichischen Rechtsentwicklung*, Univ. Diss., Wien, 1999, 93.

⁴ *Die Habsburgermonarchie, 1848–1918*, V., 165.

⁵ Walter WAGNER: *Geschichte des k. k. Kriegsministerium, I. 1848–1866*, Böhlau, Graz–Wien–Köln, 1966, 191; Nachlaß Ronge.

⁶ Oskar REGELE: *Generalsatbchefs aus vier Jahrhunderten*, Verlag Herold, Wien, 1966, 33; *Die Habsburgermonarchie, 1848–1918*, V., 166.

⁷ *Organische Bestimmungen, für das Heerwesen, betreffend den Generalstab vom Jahre 1875*, kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1875, 1–3, 11.

⁸ *Manipulations-Vorschriften in diesseitigen Bureau. Dienst- und Manipulationsvorschriften seit 1850 – Ende 1866*. KA Geschäftsbücher, Evidenzbureau des Generalstabes 1851–1913, Band 434.

⁹ §. 3. *Dienst-Normale für das Evidenzhaltungs-Bureau fremder Armeen, Dienst- und Manipulationsvorschriften seit 1850 – Ende 1866*.

¹⁰ Nachlaß Ronge.

¹¹ WAGNER: *I. m.*, 190.

lül a katonai hírszerző és elemző-kiértékelő funkció.¹² Úgy tűnik, ennek ellenére a katonai felderítés mégsem volt az EVB kiváltsága, mivel 1860–1866 között jól szervezett hírszerző szolgálata volt a veronai hadsereg-főparancsnokságnak, valamint a lebergi, zágrábi, nagyszebeni és zárai katonai parancsnokoknak. Ezen kívül a cs. kir. rendőrniszter ügynökei szerte Európában rendelkezésre álltak.¹³ Sőt 1866-ban jelentős törés következett be az EVB tevékenységében, ugyanis ettől az évtől kezdődően az osztrák(–magyar) katonai hírszerzés gyakorlatilag teljesen leállt.¹⁴ Erre valószínűleg takarékosági megfontolások miatt került sor.¹⁵

Csak az 1876. évi szolgálati szabályzat tartalmaz újra olyan rendelkezést, amely előírja az EVB számára a békeidőben folytatott hírszerző tevékenységét és az 1889. évi Anleitung volt az első utasítás, ami kifejezetten feladatul szabta az EVB-nek az ellenséges kémtevékenység elleni fellépést, vagyis a katonai elhárítást. Eddig ez a feladat még a rendőrniszterium hatáskörében volt (legalábbis Ausztriában).¹⁶ Ezután az EVB hatásköre az idegen haderőkről vezetett nyilvántartás és a katonai felderítés mellett kibővült az ellenséges – nem csak katonai – kémtevékenység elhárításával, leleplezésével is.¹⁷ Megállapítható tehát, hogy az EVB hatásköre az 1890-es évek elején kiterjedt az idegen haderőkről vezetett információk összegyűjtésére és nyilvántartására, a békében, háborúban egyaránt folytatott katonai hírszerzésre, valamint a Monarchia ellen irányuló kémtevékenység felderítésére, illetve megakadályozására.¹⁸

Ami az EVB hírszerző funkcióját illeti, a különféle szabályzatok erről általánosságban csak annyit mondtak, hogy az idegen hadseregek és flották folyamatos megfigyelésével kell megvalósítani.¹⁹ Az EVB orientálta a vezérkari főnököt, az uralkodó és a trónörökös katonai kabinetirodáját, a közös had- és külügyminisztert az éppen aktuális folyamatokról, eseményekről.²⁰ Ehhez az EVB az információszerezésnek többféle módját alkalmazta; az egyik a katonai attasék tevékenysége volt.²¹ Legkésőbb 1861-től az EVB megkapta a diplomaták jelentéseit, amiket kiértékelésük után továbbítottak a csapatokhoz, sőt havonta Budapesten és Bécsben megjelenő közlőnyt is kiadtak.²² A vezérkari főnök nemcsak hivatalos, hanem magánleveleket is kapott az attaséktól. Ezekben az adott ország katonai helyzetén kívül a politikai helyzetről is beszámoltak.²³ Ez rávilágít arra – ami egyébként a forrásokban ritkán bukkan fel –, hogy az EVB hírszerző munkája nem ki-

¹² *Die Habsburgermonarchie, 1848–1918*, V., 156–157; PETHŐ: *I. m.*, 13.

¹³ Nachlaß Wolf-Schneider, 445.

¹⁴ Nachlaß Ronge.

¹⁵ *Anleitung zum Kundschaftsdienst im Frieden, 1872*. Nachlaß Ronge.

¹⁶ Nachlaß Ronge.

¹⁷ PETHŐ: *I. m.*, 17.

¹⁸ Nachlaß Wolf-Schneider, 197/6/IX.

¹⁹ *Dienst-Instruction für das Evidenzbureau 1876*.

²⁰ KA Nachlässe und Sammlungen Nachlaß Urbanski B/58.

²¹ Josef REIFBERGER: *Die Entwicklung des militärischen Nachrichtenwesens in der k. u. k. Armee*, Österreichische Militärische Zeitschrift 1976/3., 214.

²² REGELE: *I. m.*, 80.

²³ August von Ostrymiec URBANSKI, *Das Evidenzbureau des k. u. k. Generalstabes. Ein Kommentar zu Generalmajor Max Ronge's Werk „Kriegs- und Industriespionage“*, Militärwissenschaftliche Mitteilungen 1930, 890.

zárólag az egyes államok katonai képességeinek felderítésére szorítkozott, minden olyan tényezőre is kiterjedt, amely egy állam teljesítőképességével függött össze.²⁴

Mivel a katonai attasék a hírszerzés szempontjából – kezdetben mindenképpen – „amatőrök” voltak, az EVB igyekezett rendszeresen „utaztatni” a tisztakat abba az országba, amelynek haderejével foglalkoztak. Conrad vezérkari főnök leírja, hogy Aehrenthal közös külügyminiszter gyakran meggátolta ezeket, mert félt a tisztak lelepleződésétől és az ezzel járó diplomáciai bonyodalmaktól. Hasonló problémákat vetett fel a konzulátusokon lévő hírszerző tisztak tevékenysége, valamint az EVB saját ügynökhálózatának kiépítése is – jogállásukat tekintve az ügynökök mind a közös hadügyminisztérium alkalmazottjai voltak. Képzetlenségük miatt a fizetett informátorok tevékenységét egyébként Conrad egyáltalán nem tartotta hatékonynak. Ugyanígy vélekedett August Urbanski (az EVB vezetője 1909 és 1914 között), aki több helyütt is megemlíti: az EVB munkáját egyáltalán nem úgy kell elképzelni, ahogyan azt a kalandregényekben leírják; ő csak nevet, amikor ilyeneket olvas, mert a valóságban az iroda munkatársai naponta hetven (!) folyóiratot, szaklapot és egyéb újságot néztek át alaposan.²⁵ A 20. század elejétől a hírszerző tevékenység irányítója a felderítő csoport (*Kundschaftsgruppe*) volt.²⁶ Amikor 1907-ben Maximilian Ronge (később Redl leleplezője és az EVB utolsó parancsnoka) átvette a csoport irányítását, a kémtevékenység súlypontja a Balkán, különösen Szerbia volt. Az EVB akkori főnöke, Eugen Hordliczka (1857–1912) ezredes a prioritást erre a területre helyezte, és az Oroszország elleni hírszerző munka csak minimális erővel folyt.²⁷

Ami az EVB elhárító funkcióját illeti, ezt kezdetben a *Kundschaftsgruppe* látta el.²⁸ 1917-ben kivált belőle és külön csoporttá szerveződött az elhárítás (*Defensivgruppe*), amely hat referatúrára tagolódott. Emellett az EVB politikai csoportja is túlnyomórészt elhárító funkciót látott el.²⁹ Az 1917. október 19-i szervezeti beosztás alapján az EVB elhárító csoportjának főnöke felelt a kémelhárítás megszervezéséért, az ő dolga volt a nagyobb jelentőségű feladatok elvégzése, az elhárítás érdekképviselete a különböző megbeszéléseken és a többi részleggel való kapcsolattartás, szakértőként való részvétel nagyobb kémerekben és a csoport pénzügyeinek ellenőrzése. Az első referatúra hatáskörébe az elhárítás szervezési részfeladatai, a jelentéstétel szabályozása, a katonai titkok védelmének megszervezése, a csendőrség, a leszerelés és a napló vezetése, valamint a katonai elhárítás, az államrendőrség és a szövetséges államok elhárítási szervezetének nyilvántartása tartozott. A második referatúra vezette a nyilvántartást az ellenséges kémhálózatról és kémelhárításról, segédleteket készített az ellenséges hírszerzőszolgálatok felépítéséről,

²⁴ Nachlaß Urbanski.

²⁵ CONRAD Feldmarschall: *Aus meiner Dienstzeit 1906–1918*, I. *Die Zeit der Annexionskrise*, Rikola Verlag, Wien–Berlin–Leipzig–München, 1921, 450.

²⁶ URBANSKI: *I. m.*, 887; PETHŐ: *I. m.*, 20; SCHÄTZ: *I. m.*, 97.

²⁷ Verena MORITZ – Hannes LEIDINGER – Gerhard JAGSCHITZ: *Im Zentrum der Macht. Die vielen Gesichter des Geheimdienstchefs Maximilian Ronge*, Residenz Verlag, St. Pölten–Salzburg, 2007, 69.

²⁸ Nachlaß Urbanski.

²⁹ Feladata többek között az állam- és hadseregellenes propaganda összegyűjtése, értékelése, illetve jelentéstétel a civil és katonai hatóságok számára. Ezek a jelentések gyakran képezték parlamenti interpellációkra adott válaszok alapját. *Tätigkeit des Evidenzbureaus des Generalstabes. Beitrag der P. Gruppe.* Nachlaß Ronge.

konkrét javaslatokkal kellett előállnia az ellenséges kémtevékenység letörésére és a szabotázsakciók elleni védekezés is ide tartozott.

A harmadik referatúra hatásköre kiterjedt a posta-, táviró- és telefonszolgáltatás területére vonatkozó kémelhárításra, a levelek, táviratok, sürgönyök és csomagok átkutatására (cenzúra), a titkosírásra, a határ- és útellenőrzésre, a Monarchián belüli forradalmi mozgalmak nyilvántartására, valamint a vegyi laboratórium vezetésére. A negyedik referatúra intézte a kémkedési ügyekkel összefüggő jogi eljárásokat, előkészítette az erre vonatkozó törvényeket, az elhárítás szempontjából felügyelte a sajtót, és ide tartoztak a hadifoglyokkal kapcsolatos ügyek is. Az ötödik referatúra foglalkozott a kémgyanús elemek körözésével, a velük kapcsolatos információk cseréjével, idegen tiszték beutazásával kapcsolatos ügyekkel, a belső elhárítással illetve a fotókkal. Végül a hatodik referatúra tartotta a kapcsolatot a *Nachrichtenabteilung* (hírszerzői részleg, Nabt) felderítő csoportjaival.³⁰

Már 1914 tavaszára világossá vált, hogy a megszorodott kémkedési esetek miatt az EVB és az egyes seregtesteknél működő állomások nem képesek ellátni a számukra elsődleges hírszerző tevékenységüket. Így Ronge szerint szükségessé vált, hogy az elhárítással összefüggő tevékenységeket más, elsősorban rendőri szervek végezzék.³¹ Az EVB és a rendőrség közötti együttműködés nem 1914-ben alakult ki: az EVB már a 19. század vége óta kapcsolatban állt az osztrák belügyminisztériummal a rendőri ügyosztály vezetőjén keresztül. A bíróságok, az államügyészség, a rendőrség és a csendőrség mellett a pénzügyi hivatalokkal, valamint a posta- és táviró-igazgatóságokkal is együttműködtek. Ezeket a szerveket kötelezték arra, hogy hírszerzési ügyekben segítsék az EVB-t.³² A katonai elhárítás kapacitásának véges volta miatt az EVB komoly mértékben rászorult a polgári hatóságok támogatására, ami azzal járt, hogy feladat- és hatásköreinek egy részét megosztotta a rendőr és csendőrhatóságokkal.³³ Tény azonban, hogy ennek szervezeti keretei 1914-ig nem alakultak ki.

Az első lépést ebben az irányban a magyar királyi belügyminisztérium tette meg, amely 1914. április 1-jei hatállyal felállította a minisztériumon belül a BM V. ügyosztály határrendőrségi osztálya szervezetében a „védelmi hírszerző központ” (V. H. K.) nevű egységet. Ennek a szervezetnek volt a feladata az idegen kémtevékenység elleni védekezés.³⁴ 1914. április 30-án Bécsben a cs. kir. belügyminisztériumban lezajlott megbeszélésen megegyezés született arról, hogy létrehoznak egy központi hivatalt, amely közvetlenül fordulhat az EVB-hez, valamint a hasonlóan létrehozott magyar, horvát és boszniai központi hivatalokhoz.³⁵ A már működő és az akkoriban felállítani tervezett hatóságok

³⁰ Nachlaß Ronge.

³¹ Protokoll über die Konferenz „Schaffung der Zentral- und Hauptstellen für den defensiven Kundschaftsdienst”, im Mai 1914, 2. p. KA KM Präs 40-12, 12/6. A megbeszélés Bécsben, 1914. május 18-án zajlott.

³² Nachlaß Ronge.

³³ Günther KRONENBITTER: „Krieg im Frieden”. Die Führung der k. u. k. Armee und die Großmachtpolitik Österreich-Ungarns 1906–1914. Oldenbourg, München, 2003, 234.

³⁴ KA KM Präs 40-12/2. Az V. ügyosztály a BM rendőri főosztálya volt. Ennek megfelelően a hírszerző központ megnevezése: BM – Rendőri főosztály – védelmi hírszerző központ.

³⁵ KA KM Präs 40-12/3.

szervezése tárgyában 1914. május 18-án zajlott le egy tanácskozás Maximilian Ronge, az osztrák és a magyar belügyminisztérium és az illetékes rendőri szervek, valamint a horvát és boszniai illetékes hatóságok képviselői részvételével.³⁶

A belső elhárítással Ausztriában az úgynevezett *Kriegsüberwachungsamt*, Magyarországon a m. kir. honvédelmi minisztériumon belül megszervezett *Kriegsüberwachungskommission* (háborús felügyeleti bizottság) foglalkozott. Szükség volt ugyanis olyan szervezetekre a hátországokban is, melyek a katonai hatóságokat tehermentesíthették, és koordinálták az együttműködést a belügyminisztériumokkal és a rendőri (csendőri) szervekkel, valamint felügyelték és ellenőrizték a háború esetére szóló kivételes rendelkezések végrehajtását (cenzúra, politikai felügyelet és internálás, szabotázs megelőzése, propaganda, haza- és felségárulás megakadályozása, a hazatérőkkel való törődés, illetve bizonyos gazdaságirányítási jogok).³⁷ A négy központi nyilvántartó hivatal, az elhárítással foglalkozó állomáshelyek szerte a Monarchia mindkét országában és Bosznia-Hercegovinában, valamint a kivételes hatalom végrehajtását felügyelő szervek létrehozása és működése árnyalja azt a sommás megállapítást, miszerint az EVB csak és kizárólag a bécsi rendőr-igazgatósággal tudott jó kapcsolatot kialakítani.³⁸

3. A szervezet

Az EVB felépítését, belső szervezetét nem annyira a katonai közigazgatásban elfoglalt helye, hanem inkább egyre növekvő feladatai határozták meg. Megalakulásakor mindössze öt tiszt és két kisegítő állt rendelkezésre, így eleinte nem volt szükség különösebb szervezeti szabályokra.³⁹ 1876-ban az iroda nyilvántartó szolgálatra, hírszerző szolgálatra, katonai attasé szolgálatra és irodai szolgálatra tagolódott.⁴⁰ 1885-ben egy külön referatúrát hoztak létre, amely kizárólag az Oroszország elleni hírszerzéssel foglalkozott.⁴¹ Az 1886-ban illetve 1889-ben kiadott *Anleitung* a hírszerző szolgálat szervezeti felépítését földrajzi, politikai és katonai szempontok alapján osztotta be.⁴² Azonban nincs szó arról, hogy ezt a feladatot külön szervezeti egységek végezték volna. Az 1889-ben kiadott következő *Anleitung* csak annyit említett, hogy az EVB keretein belül két tiszt foglalkozott hírszerzéssel, az egyik vezérkari, a másik csapatállományban.⁴³

Úgy tűnik, hogy először Hordliczka ezredes parancsnoksága alatt alakultak csoportok az EVB szervezetében. Meg kell azonban jegyezni, hogy a „csoport” általában egy-

³⁶ KRONENBITTER: *I. m.*, 234.

³⁷ PETHŐ: *I. m.*, 57, 130.

³⁸ SCHÄTZ: *I. m.*, 95; KRONENBITTER: *I. m.*, 235.

³⁹ Dienst- und Manipulationsvorschriften seit 1850 – Ende 1866.

⁴⁰ Dienst-Instruction für das Evidenzbureau 1876.

⁴¹ Max RONGE: *Kriegs- und Industriespionage. Zwölf Jahre Kundschaftsdienst*, Amalthea-Verlag, Zürich–Leipzig–Wien, 1930, 17.

⁴² I. Abschnitt, Einleitung §. 2. Anleitung, 1889. Nachlaß Ronge.

⁴³ Nachlaß Ronge. Ronge 1907. november 12-től volt a hírszerző csoport vezetője, lásd MORITZ–LEIDINGER–JAGSCHITZ: *I. m.*, 65.

két tisztet jelentett. Ezek szerint 1904-ben az EVB a következő „csoportokból” állt: *Kundschaftsgruppe* (vagyis a ténylegesen hírszerzéssel foglalkozó tisztek), a Balkán-csoport, a francia, német, olasz, orosz csoport, valamint az irodai szolgálat. 1904 májusában hozták létre az angol csoportot.⁴⁴ 1907. szeptember 1-jén az EVB ugyanazokból a csoportokból állt, mint 1904-ben. Mindössze az orosz volt valóban csoportnak nevezhető, mivel abban 4 tiszt dolgozott. Egy tisztnél többen csak az olasz és a hírszerző csoportban szolgáltak. 1908 elejétől működött az erődítési csoport (*Fortifikationsgruppe, Befestigungsgruppe*), amely eredetileg az idegen hadseregek tüzérségéről is gyűjtött adatokat, de miután 1909-ben Urbanski vette át az EVB irányítását, 1912. november 1-én megkezdte működését az önálló tüzérségi csoport.⁴⁵ Ennek volt feladata kezdetben az idegen haderő légierejéről, illetve a járműpark állapotáról információkat szerezni.⁴⁶

Szintén a világháborút megelőző évek változásaihoz tartozott magának a hírszerző csoportnak a kibővülése. A *Kundschaftsgruppe* 1913. november 1-jén már saját alcsoportokkal, külön részlegekkel rendelkezett, mégpedig balkáni, olasz és orosz felderítő csoportokkal, külön elhárítócsoporthal, kódfejtő – azon belül olasz-francia és orosz – szekcióval, valamint fotólaboratóriummal, saját adjutánszal és irodafőnökkel, aki a hírszerző csoport saját irodáját vezette.⁴⁷

Az I. világháború kitörése után az EVB szinte kiürült, mivel az állomány nagy része az *Armeeoberkommando* (hadsereg-főparancsnokság, AOK) hírszerző részlegéhez került.⁴⁸ Az EVB főnöke ekkor már Oskar Hranilovic von Czvetassin (1867–1933) ezredes volt.⁴⁹ 1917. április 10-én IV. Károly Maximilian Rongét nevezte ki az AOK Nabt és így az EVB főnökévé.⁵⁰ Az EVB operatív irányítását 1918 februárjától Pokorny Hermann (1882–1960) alezredes látta el.⁵¹ Az utolsó átszervezésre 1918. március 30-i

⁴⁴ Nachlaß Ronge; PETHŐ: *I. m.*, 19; SCHÄTZ: *I. m.*, 97.

⁴⁵ Az erődítési csoport korábban is működött, csak nem az EVB-ben, hanem a Hadmérnöki Bizottságban (*Technische Militärkomitee*). Lásd Nachlaß Ronge; URBANSKI, *I. m.*, 887; PETHŐ: *I. m.*, 20–22; SCHÄTZ: *I. m.*, 97–98; KRONENBITTER: *I. m.*, 239. Emellett voltak tisztek, akik a skandináv államok, Belgium, Hollandia, valamint a legfontosabb tengerentúli országok katonai erejéről gyűjtöttek adatokat: Nachlaß Urbanski.

⁴⁶ Nachlaß Urbanski; PETHŐ: *I. m.*, 22.

⁴⁷ Nachlaß Ronge.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Oskar Hranilovic von Czvetassin 1867. december 26-án született Zágrábban, horvát nemzetiségű családban. 1889-ben avatták hadnaggyá, 1897-től százados, 1906-tól őrnagy, 1910-ben alezredes, 1913. május 1-jén ezredes, végül 1917 májusában vezérőrnagy. 1907–1911 között katonai attasé Szófiában, 1911 és 1914 között Bukarestben. Innen került az EVB élére 1914 tavaszán. 1918 augusztusától az Osztrák–Magyar Monarchia katonai meghatalmazottja (*Militärbevollmächtigte*) Moszkvában az orosz bolsevik kormány mellett. 1919. január 1-jével nyugállományba vonult. 1933. december 12-én hunyt el Bécsben. KA Grundbuchblätter ABG 1933 Karton 17 Blatt 59, KA Qualifikationslisten Karton Nr. 1154, Haus, Hof- und Staatsarchiv des Österreichischen Staatsarchiv, [a továbbiakban: HHSa], Ministerium des Aeußern AR F4-142-4.

⁵⁰ Nachlaß Ronge.

⁵¹ Tulajdonképpen már 1917 októberétől ő vezette az EVB-t, de munkáját még nem tudta megkezdeni, mert részt vett a breszt-litovszki béketárgyalásokon. Pokorny Hermann 1882. április 7-én született a morvaországi Kremsier (Kromeriz) városában, német nemzetiségű családban. 1901-ben avatták hadnaggyá, 1910-ben százados, 1915-től őrnagy. 1918 novemberében, még magyar állampolgársága megszerzése előtt átveszi a magyar királyi honvédség. Itt lesz 1921-ben ezredes és innen megy nyugállomány-

hatállyal került sor, a háború végén. 1918 novemberében az EVB a következő csoportokból szerveződött: politikai, elhárító, tüzérségi és erődítési, nyilvántartó, belföldi, két kódfejtő csoport, az irodai szolgálat valamint az úgynevezett zsákmány-csoport, illetve egy fő különleges feladatokra.⁵²

4. Létszám és költségvetés

Az EVB öt tiszttel és két kiegészítővel alakult.⁵³ A kezdeti években 8-9 fő teljesített szolgálatot, 1870-ben viszont már csak hat vezérkari tiszt, négy csapattiszt és egy írnök tartozott az EVB állományába. Ez nyilván összefügg azzal, hogy 1866 óta a hírszerzés leállt, így kevesebb tisztre volt szükség.⁵⁴ A vezérkar 1875. évi szervezeti szabályzata alapján az EVB-t már csak egy ezredes, egy őrnagy és két „Hauptleute I. Klasse” alkotta.⁵⁵

1902-ben átlag 15 fő teljesített szolgálatot az EVB-ben (mivel év közben távoztak és jöttek is). Ugyannyien dolgoztak az irodában 1904 év végén is. 1907. november 1-jei adatok tudósítanak arról, hogy az EVB csoportjai közül az oroszban négyen, az olaszban és a hírszerző csoportban ketten-ketten szolgáltak, minden más „csoport” egyetlen tisztből állt. Az összlétszám ekkor is 15, ebből 9 volt vezérkari állományú tiszt.⁵⁶ 1908 elején a létszám eléri a 20 főt.⁵⁷ Amikor Urbanski átvette az EVB irányítását, 22 tiszt szolgált az irodában. Az orosz, olasz és a Balkán csoport 3-4 fővel, a többiek egyetlen referenssel dolgoztak; az erődítményekkel foglalkozó csoportba például a hadmérnöki karból helyeztek át tiszteket.⁵⁸ A Balkán-háborúk idején megnőtt munkaterhet a magyar királyi honvédségtől és az osztrák Landwehrtől átvezényelt tisztekkel oldották meg.⁵⁹ Logikusnak tűnik a következtetés, hogy emiatt – és az ekkoriban létrehozott kódfejtő csoport miatt – nőtt az EVB létszáma 1912 elejére 28, a végére pedig immáron 35 főre.⁶⁰

1914 közepén az EVB létszáma elérte a 43 főt, amiből 14-en dolgoztak az orosz és a hírszerző csoportban. Ez egyértelműen arra utal, hogy ezt a két csoportot jelentősen

ba 1935-ben mint altábornagy. 1945 februárjában az Ideiglenes Nemzeti Kormány reaktíválja, október 6-án vezérezredessé léptetik elő, és 1949-ig a Külügyminisztériumban teljesít szolgálatot. 1960-ban, Budapesten hunyt el. POKORNY Hermann vezérezredes: *Emlékeim. A láthatatlan hírszerző*, összeáll., s. a. r., előszó Józsa Antal, szerk. Bakonyi Péter, Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok, Budapest, 2000 (<http://mek.oszk.hu/02000/02095/html>).

⁵² KA AOK Evidenzbüro Karton 3649. Offiziers-Einteilungslisten Ende August 1916 – August 1918. Itt még 3 tiszt van feltüntetve különleges feladatokra. 1917 októberében még volt ún. skandináv csoport, amelyben Svédországgal, Dániával és Norvégiával foglalkoztak. Ezt a csoportot azonban a háború végére a nyilvántartó csoportba tagolták. Nachlaß Ronge.

⁵³ Dienst- und Manipulationsvorschriften seit 1850 – Ende 1866.

⁵⁴ Nachlaß Ronge.

⁵⁵ Organische Bestimmungen, 1875, 11.

⁵⁶ MORITZ-LEIDINGER-JAGSCHITZ: *I. m.*, 65.

⁵⁷ Nachlaß Ronge.

⁵⁸ Nachlaß Urbanski.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ PETHŐ: *I. m.*, 23.

kibővítették, megerősítették.⁶¹ Mivel az EVB munkatársai 1913-tól már a közös hadügyminisztérium új épületében dolgoztak, a létszám növekedés nem okozott problémát.⁶² Öt év alatt tehát az EVB állománya gyakorlatilag megduplázódott. Ugyanakkor ez még mindig alig a felét tette ki a német katonai hírszerzés kb. 80 fős létszámának.⁶³ Az I. világháború alatt leginkább a kódfejtők létszáma gyarapodott. 1914 szeptemberében 19, novemberben már 24, 1915. január 1-jétől 29, míg pontosan egy év múltán már 48 (!) fő dolgozott a két kódfejtő csoportban.⁶⁴ 1917. április 7-én az EVB személyi állományába 85 tiszt és hivatálnok tartozott.⁶⁵ 1918 novemberére az EVB állományának létszáma a következőképpen alakult: a főnökön (Ronge) a helyettesen (Pokorny) és a két adjutánson (Bernhard Scheichelbauer és Franz Hermann) kívül a politikai csoportban 11, az elhárító csoportban 13, a tüzérségi és erődítési csoportban 2, a nyilvántartó csoportokban 9, a két kódfejtő csoportban összesen 45, a zsákmány-csoportban 7 fő dolgozott. Ezen kívül az Inlands-Gruppe 3, a Manipulationsgruppe 17 főből állt, és volt egy tiszt különleges feladatokra. Vagyis az EVB a háború végén összesen 112 főből állt.⁶⁶

Az iroda nem túl kedvező anyagi feltételek mellett kezdte meg tevékenységét. 1854-ben 2000 gulden juttatásban részesült.⁶⁷ 1866-ban alakították ki azt az álláspontot, hogy célszerű a katonai igazgatás számára különösen fontos juttatásokat az 1867-től közös külügyminisztérium alapjából (*Informationsfond*), illetve az 1867. december 22-i határozat szerint a közös pénzügyminisztérium rendelkezési alapjából fedezni. A megállapodás értelmében az így meghatározott összeget az adott évi költségvetésen belül már nem lehetett módosítani, vagyis a delegációk elé nem lehetett erre vonatkozó módosító javaslatot benyújtani.⁶⁸ A helyzet tehát az volt, hogy az EVB költségvetésének jelentős részét a közös külügyminisztérium, egy kisebb, de szintén jelentős részét pedig a közös pénzügyminisztérium fedezte.⁶⁹

Amikor 1906-ban Franz Graf Conrad von Hötzendorf lett a vezérkari főnök, a közös hadügyminisztérium költségvetéséből mindössze évi 36 800 koronát kapott az EVB.⁷⁰ Ez az összeg egészen 1913-ig nem változott.⁷¹ A közös hadügyminisztérium már egy 1908. december 7-i, a közös külügyminisztériumhoz intézett jegyzékben kérte a hírszerzésre fordított összegek emelését, tekintettel arra, hogy a közös külügyminisztériumtól és a közös pénzügyminisztériumtól kapott summákat még 1887-ben határozták meg, és azok – legalábbis a jegyzék szerint – már akkor sem voltak elegendőek. 1910-ben az Informationsfondból származó összeget megemelték 113 200, 1912-től 128 200,

⁶¹ Pethő 42 főről ír, de elképzelhető, hogy az EVB főnökét nem számolta bele a létszámba: *Uo.*, 23. Vö. SCHÄTZ: *I. m.*, 97; KRONENBITTER: *I. m.*, 239; MORITZ–LEIDINGER–JAGSCHITZ: *I. m.*, 118.

⁶² RONGE: *I. m.*, 80.

⁶³ URBANSKI, *I. m.*, 887.

⁶⁴ KA AOK Evidenzbüro Karton 3649. Offiziers-Einteilungslisten Ende August 1916 – August 1918.

⁶⁵ Nachlaß Ronge.

⁶⁶ *Uo.*

⁶⁷ PETHŐ, 1998, 14.

⁶⁸ HHStA PA XL Interna 242 Liasse II. 5-9, III-IV.

⁶⁹ REIFBERGER: *I. m.*, 215; KRONENBITTER: *I. m.*, 244; MORITZ–LEIDINGER–JAGSCHITZ: *I. m.*, 67.

⁷⁰ CONRAD: *I. m.*, 449.

⁷¹ KA KM Präs 40-1/2.

majd 1913-ban 300 000 koronára. Csak így sikerült az EVB költségvetését 1912-ben 165 000, 1913-ban pedig 336 000 koronára növelni.

Ezek a megemelt összegek azonban még mindig jóval elmaradtak a vezérkar, illetve a közös hadügyminisztérium által szükségesnek tartott forrásoktól. A helyzet még súlyosabbá vált közvetlenül a szarajevói merénylet után. 1914. július 8-án Conrad a szerbiai és montenegrói eseményekre való tekintettel 30 000 korona ideiglenes kiutalását kérte a közös hadügyminisztériumtól a vezérkar következő évi költségvetése terhére. Ilyen feltételekkel kapott július 17-én 36 800 koronát.⁷² 1914. július 20-án Alexander Freiherr von Krobotin (1849–1933) közös hadügyminiszter azonnal kiutalt a vezérkari főnöknek katonai hírszerzési célokra 770 000 koronát, amiből 260 000 koronát az Osztrák–Magyar Bank hitelezett meg. Az összeget július 26-án aranyban utalta ki a bank, ugyanakkor ennyivel megterhelte a közös hadügyminisztérium következő évi költségvetését.⁷³ Erre azért volt szükség, mivel korábban a hiteleket a rendkívüli fegyverkezési hitelkezetből fedezték, azonban pont 1914-ben ebből a forrásból már nem sikerült újabb összegekhez jutni.⁷⁴ Az összegből azonban az EVB egyelőre csak 100 000 koronát kapott, holott az EVB főnöke július 21-én 300 000 koronát kért.⁷⁵ Feltételezhetően ebben az is közrejátszott, hogy a vezérkar még ekkor sem dúskált az anyagiakban. Ezt jól érzékelteti, hogy a közös hadügyminisztériumtól 1914 első felére dologi kiadásokra összesen 14 800 koronát kapott.⁷⁶ Összehasonlításképpen 1912-ben a Monarchia közös szárazföldi haderejének költségvetése megközelítette a 490 millió koronát, ami azt jelenti, hogy a katonai hírszerzésre fordított kiadások a közös szárazföldi haderő költségeinek alig valamivel több mint 0,03%-át tette ki.⁷⁷

A források jelentős hányada állítja azt, hogy a rendelkezésre álló erőforrás csekély mennyiségéért legalábbis részben a közös külügyminisztérium és a vezérkar, illetve az EVB között fennálló rossz viszony volt a felelős. A közös külügyminisztérium nem tartotta sokra a katonai hírszerzés által gyűjtött információkat, és attól tartott, hogy az aktív felderítő tevékenység rontja a Monarchia diplomáciai helyzetét és főleg a környező országokkal fenntartott kapcsolatát.⁷⁸ Az eltérő helyzetértékelésből eltérő stratégia, ebből pedig sokszor konfliktus keletkezett a közös külügyminisztérium és a vezérkar között.⁷⁹ Az információk kicserélésének illetve kiértékelésének nem volt intézményes kerete a közös külügyminisztérium és a közös hadügyminisztérium között.⁸⁰ Gyakran előfordult az is, hogy az ügynökök bevetési terepét nem a közös hadügyminisztérium vagy a vezérkar, hanem a közös külügyminisztérium határozta meg, és elsősorban a saját maga szempontjából fontosnak tartott területekre küldte az em-

⁷² KA KM Präs 40-1/3.

⁷³ Kundschaftsgelder für den k. u. k. Chef des Generalstabes, KA KM Präs 40-2/3.

⁷⁴ KRONENBITTER: *I. m.*, 244.

⁷⁵ KA KM Präs 40-2/5.

⁷⁶ Kundschaftsdotation für k. u. k. Chef des Generalstabes, KA KM Präs 40-1/2.

⁷⁷ *Die Habsburgermonarchie, 1848–1918*, V., 591.

⁷⁸ MORITZ–LEIDINGER–JAGSCHITZ: *I. m.*, 67.

⁷⁹ Nachlaß Urbanski.

⁸⁰ SCHÄTZ: *I. m.*, 96.

bereket.⁸¹ Viszont a katonai célú ügynöki tevékenységet a közös külügyminisztérium nem volt hajlandó finanszírozni, így –miközben a tárca információs hivatala évi két millió korona felett rendelkezett – az ilyen jellegű tevékenységek elvégzésére sok esetben már nem jutott elég pénz.⁸²

5. Összegzés

Az EVB egyszerre volt klasszikus katonai titkosszolgálat és az idegen haderők szervezetéről, felépítéséről és működéséről információkat gyűjtő és azt elemző szervezet. Létszáma és költségvetése csak az I. világháborút közvetlenül megelőző időszak alatt nőtt meg akkorára, amekkora infrastruktúra szükséges volt az egyre bővülő feladatok ellátására. Ennek ellenére az EVB igen magas hatékonysággal végezte teendőit, és a nehéz körülmények dacára jelentősen hozzájárult a Monarchia katonai sikereihez, ugyanakkor az összeomlást nem akadályozta, nem akadályozhatta meg.

Robert Baden-Powell, a cserkészlet alapítója (balra) és Teleki Pál tiszteletbeli főcserkész a 1933-as gödöllői dzsemborin

⁸¹ KRONENBITTER: *I. m.*, 244.

⁸² SCHÄTZ: *I. m.*, 93–94.